

TÉGLAVETÉS RADAMOSBAN

FERKOV JAKAB

Radamos Szlovénia alsólendvai járásának, vagy tágabb értelmezésben a Hetésnek egy kis községe. Lakói szinte száz százalékban magyar nemzetiségűek és főleg földműveléssel foglalkoznak. A környék valaha igen gazdag volt erdőkben, így természetes volt, hogy az építkezés anyaga a fa. Főleg boronás falú, de fűrészelt fából készült házakat építettek. A 19. század első felében csak ilyen házak álltak a faluban. A vályogtéglás építkezést itt sohasem alkalmazták, vert földből, *sárból* is csak három ház épült a 20. század 10-es éveiben. Ám ugyanakkor már viszonylag elég korán, a múlt század közepén megjelent az égetett-téglás építkezés. Eleinte csak néhány ház épült téglából, de az építkezésre alkalmas fa megfogyatkozásával egyre inkább tért hódított. 1900-ban Radamosban 108 lakóház állt és ebből már csak 86 volt fából.¹ Feltételezhető, hogy 22 házat már égetett téglából építettek. Ezt a legöregebb adatközlők által elmondottak is alátámasztják. Elmondásuk szerint 1880-ban már volt olyan ház a faluban amelynek tégláit helyben égették ki. Főleg az első és a második világháború közötti években égettek sokan téglát és építettek belőle házat.

Ez a munka csöppet sem volt könnyű és bizonyos szakértelmet is igényelt. Főleg az *égetőnek* a *téglavetőmesternek* és a *burigatónak* kellett leginkább szakértelemmel rendelkeznie. Maga a munkafolyamat már az égetést megelező év őszén megkezdődött.

A gazda kiment a földjére és kijelölte azt a részt, amelynek talaja a leginkább megfelelt a téglakészítéshez. Ez a föld nem lehetett túlságosan homokos sem pedig agyagos. A nagyon homokos téglá szétesett, a túlságosan sok agyagot tartalmazó pedig könnyen repedt. A legjobb a *sárga föld* volt, amelynek színe egy kissé már szürkébe hajlott. A kijelölt helyen egy 60-70 cm széles és ugyanolyan mély árkot ástak, hogy legyen hely ahol az „ember *vághasson a kapával*”. Ebből a derékmagasságú árokba kb. 8 × 10 m hosszú gödröt alakítottak ki. Nagysága általában a készítendő téglá mennyiségétől függően változott. Mélysége akár a 1,5 m-t is elérhette. A *szárazon noszogatott*, vagyis *megforgatott*, *kapával vékony darabokban leszakított* földet szép apróra *fővágták, főborzóták*. Ez a *porzított* föld egész télen át *aszallott, száradt magában*.²

A következő művelet a *sárcsinyálás* volt, de erre csak májusban került sor, amikor már nem volt hideg. Hideg időben azért nem lehetett ezt a munkát végezni, mert a sarat meztláb *tipották*, azaz taposták, *gyúrták*. A szükséges vízmennyiséget – ha nem volt a helyszínen *tóka* – hordókban szállították oda, de ha volt rá mód akkor inkább egy kisebb kutat ástak. A víznek ha nem is melegnek, de legalább langyosnak kellett lennie. A *kupucba vágott* föld, *tipotásához* legalább három fő kellett, de még jobb volt ha négyen voltak. Ketten vagy hárman *gyúrták, tipották* a sarat, egy pedig feltalicskázta a *téglavető asztalra*. Ha a *talicskás* nem fogadott ember volt, akkor a *sárcsinyálók* és a *talicskás* váltogatták egymást, mivel ez igen nehéz munka volt. A sár akkor volt jó, ha

¹A Magyar Szent Korona országainak 1900. évi népszámlálása. II. 318–324.

²*asszallott*: kifagyott

már csomómentes volt, megállt a kapán és úgy nyúlt mint a tészta. „Ha belevágta a kapát, úgy kellett leesnie rolla, mint a tésztának a kézről. Nem lehetett buborékos.” Mire megfelelővé gyúrták a sarat, néha három-négyszer is *át kellett vágni*.

A kész sarat *kupucba* rakták és csak egy-két óra állás után kezdtek az újabb *tiposáshoz*. Előtte még azonban a kész *kupucot* kapával a *bőrükhöz*³ húzták. A *bőrük* alsó vége a gödörben volt, a felső pedig a *téglavető asztal* rövidebb oldalára támaszkodott. Ezen tolta fel a *talicskás* fatalicskában a kész sarat.

A *vetőasztal*, *vetőpad* a gödör szélén volt felállítva. Szélessége mintegy másfél méter lehetett, hosszúsága 1,5–2 m és fából készült. A magassága olyan volt, hogy kényelmesen lehessen rajta dolgozni, tehát 0,8–1 m. Hosszabbik szélé mentén állt a *téglavetőmester* és *vetette* a téglát. A *talicskás* föltolta a *bőrükön* a talicskát és a sarat az asztal szélére kiborította. A *téglavető* kezében egy *szíjával*⁴ *leszakajtott*, azaz levágott a *kupicból* egy pontosan akkora darabot, amekkora egy téglához kellett. Ezt ő már gyakorlatból tudta, hogy mennyit kell levágni. A *leszakajtott* sarat *meghőmpörgette*, *megdolgozta* „mint a kenyeres” és belevágta a *sablonba*. A *sablon* egy fából készült keret, melynek belső méretei 29 × 12,5 cm, magassága pedig 7 cm. Teteje nem volt, a fenekének belső oldalára pedig cipőtalpból, esetleg más öreg bőrből, fából vagy fémből kivágott betűt, betűket erősítettek. A betű egyben dísz is volt a téglának, az ilyen téglákat pedig a jól látható helyeken a betűkkel kifelé építették be a falba, vagy rakták ki vele a tornác alját. A *sablonnak* más megnevezései is voltak: *ladik*, *kiszle*, *skatula*, *forma*.

Miután bekerült a sár a *formába*, a *vetőmester* a *kiszlét* kétszer, háromszor az asztalhoz ütögette, hogy a sár minden sarkába belemenjen és ne legyen lyukas a téglá. Ezután a *módlával* – 50 × 15 cm-es deszka – *lehúztotta*, hogy egyenes legyen a teteje, majd félre lökte és már nyúlt is a másik *skatuláért*.

A *skatulákat* mindig a *burigató* készítette a keze alá és ő vitte el a megformázott téglát is. A *burigató* leggyakrabban ügyességéről híres lány, vagy fiatalasszony volt. Mielőtt a *vető* keze alá tette a *ladikot*, megszórta homokkal, hogy a téglá ne ragadjon bele. A megtöltött *skatulát* gyorsan fölkapta és az előkészített, homokkal fölszórt *placcra* futott vele és ott *kiburította* a nyers téglát. Nagyon gyorsan kellett dolgozni, ám ugyanakkor arra is vigyázni kellett, hogy egyszerre engedje ki a *kiszliből* a téglát. Ha nem egyszerre esett le akkor *talpas*⁵ lett. A *placcon* kissé ferdén helyezte el a téglát, a következőt pedig ennek közepére merőlegesen. A téglák közötti távolság pontosan akkora volt, mint amekkora a *módlí* oldalának a vastagsága. A következő téglasor erre került rá, de az alatta lévő sorral éppen ellenkező irányba volt rakva. A *burogató* igen nagy gyakorlatot igényelt, ezért érthető ha egy-egy ügyesebb lánynak nagy híre lett. A leghíresebb *burogató* Bíró Matild (Cseke Ferencné) volt. Reggel 6-7 óra felé kezdtek el dolgozni és délután 5-6 óráig kb. 2000-2500 db téglát tudtak kivetni. Ha a *placcon* elfogyott a hely, akkor a vetéssel egy kis időre le kellett állni. A téglá az időjárástól függően két-három napig szikkadt. Egy nap szikkadás után megfordították a téglákat és még egy napig hagyták szikkadni. Ha hirtelen nagy eső jött akkor előfordult, hogy szétvágta a felső téglákat. Ezeket vissza kellett dobni a gödörbe és újra át kellett vágni.

³*bőrük*: padló

⁴*szíj*: a szíjú késhez hasonló szerszám, de nincs éle

⁵*talpas téglá*: olyan téglá, amelynek alsó része szétlapult és ezáltal szélesebb lett mint a felső része

A megszikkadt téglát összerakták *kazalba*, hogy száradjon. Egy *kazal* két sor széles és négy-öt sor magas élére állított téglákból állt. A *kazlak* között akkora távolságot hagytak, hogy egy ember kényelmesen elférjen, ez kb. 70 cm volt. A téglák kötésben voltak rakva, de ugyanakkor hézagot is hagytak közöttük, hogy a levegő jól átjárhassa a *kazlat*. Hossza a téglák számától és a rendelkezésre álló helytől függött, akár a tíz métert is elérhette. Tetejét eső ellen *zsuppal* fedték be. A *zsup* két lécz közé befogott szalmaszőnyeg volt. A szárítás már jóval hosszabb ideig tartott mint a szikkadás. Egészen az *égetésig*, tehát kb. 5–6 hétig száradt.

Az *égetés* általában augusztus végén történt. Ehhez *égetőmestert* kellett felfogadni, mivel ez a munka különleges szakértelmet igényelt. Augusztus végén már vége volt az aratásnak és a nyári munkák legnagyobb részének, ezért jobban ráérték az *égetésre*.

A művelet megkezdése előtt a megszáradt téglát nagyobb *kazalba*, *spilonba* rakták össze és ebben alakították ki a *kemencét*. Ez is a *téglavetés* helyén történt meg. Az ilyen *kazalnak* a magassága már elérhette a 3-4 m-t is, hossza pedig a 4-5 m-t. Szélessége a téglák számától függött. A téglák élükre kötésben voltak rakva, de úgy, hogy köztük ujjnyi távolság volt. Nagyobb hézag esetén ugyanis elszökött a meleg, kisebb hézagnál viszont nem kapott elég levegőt, ezért nem égett jól a tűz és sok lett a *potya*.⁶ A *spilon* megrakásához szintén több ember kellett, mert igen magasra kellett feladogatni a téglát. Az aljában lett kialakítva a *kemence*. Ez tulajdonképpen maga a tüzelőnyílás volt, melynek alakját szabálytalan félkörívesre alakították ki. Szélessége 60-70 cm volt, hogy a *törzsök*⁷ kényelmesen elférjen benne. Hossza a *kazal* hosszával egyezett meg. Az *égetőmester* a jobb égetés elérése érdekében *ventillátorokat*⁸ alakított ki a *kazalban*. A *spilon* széleinek téglája volt a *köpönyegtégla*. Soha nem égett ki tökéletesen, színe sem piros, hanem sárga volt. Az ilyen téglát csak a kisebb súlynak kitett és száraz helyeken lehetett hasznosítani, ezért arra törekedtek, hogy minnél kevesebb legyen a *köpönyegtégla*. Ha sok volt az égetendő téglá, akkor egy *kazalban* több *kemencét* alakítottak ki együtt. *Kemencénként* kb. 4000-5000 téglát lehetett összerakni, így pl. egy 25 000 téglából álló *spilonban* öt *kemencét* alakítottak ki. A *kazal* tetejét és oldalait embermagasságig sárral bekenték, a *kemence* hátsó nyílását pedig téglával zárták be.

Az *égetéshez* igen sok fára volt szükség, ezért már jó előre elő kellett készíteni. Rendszerint azt is már az *égetést* megelőző évben összegyűjtötték, hogy legyen ideje kiszáradni is. Mindenféle fa használható volt, a legjobban azonban a *berőkfa*⁹ és a gyertyán felelt meg. A *kazal* és a *kemecék* összerakása mindig az *égetőmester* irányítása alatt történt. Ha össze volt rakva megkezdődött az *égetés*.

Először *pasonyát*, *puszlikat*¹⁰ rakott az *égetőmester* a tűzre, hogy legyen parázs. Így kb. 24 órán át égette, majd utána *törzsöket* rakott a tűzre. Az *égetés* utolsó 10 órájában újra jól megrakta *törzsökkel* és a *kemence száját* is becsukta téglával. Az *égetés*

⁶ *potya*: selejtes téglá

⁷ *törzsök*: rönk

⁸ *ventillátorok*: légjáratok a *kazalban*

⁹ *Berőkfa*: az adatközlők nem tudták közelebbről meghatározni, hogy milyen fa ez. Vizes, lapos helyeken nőtt, jelenleg már nem található a környéken. Nem azonos a fűzfával sem a nyárfával sem pedig a mocsári tölgyvel.

¹⁰ *Puszli*: mintegy három méter hosszú és kb. 30 cm széles rőzseköteg, galgycsomó. Már az égetést megelőző évben kimennek az erdőre és külön erre a célra készített X-alakú állványokra teszik az összegyűjtött gallyat, majd szalmakötéllel átkötik.

folyamatos munka volt, állandó felügyeletet igényelt. A mennyiségtől és a fa minőségétől függően két-három napig égette a téglát.

Elmesélték az adatközlők, hogy az *égetéskor* már akkora volt a kukorica, hogy sütni lehetett. Ezért a környékbeli gazdáknak állandóan vigyázni kellett a kukorica-földjükre. Az *égetés* után 10 nappal elhúzták a *spilon* oldalai mellől a földet és megnézték milyen lett az *égetés*. A jó téglá az volt, amelyiknek színe szép piros volt, hangja pedig *harangozott*. Az *üveges hangú* fekete vagy sárga téglá nem volt olyan jó.

A *kazal* szétszedése csak jóval később, néha 7-8 hét után – miután már kihűlt a téglá – történt meg. A *potyatéglát* nem vitték el, hanem a *téglavető gödörbe* vagy a kútba dobták.

A *téglavetőn*, a *téglaburogatón* és az *égetőmesteren* kívül a gazdák csak akkor fogadták meg az egyéb munkásokat (*sártipottók*, *talicskázó*) ha a családtagjaik száma nem volt elegendő a munkához. Ilyenkor általában a rokonság köréből viszonzossági alapon hívtak segítséget. A viszonzosság nemcsak a *téglaégetésre* vonatkozott, hanem más munkával is vissza lehetett szolgálni.

A *téglavetőt* a *burogatót* és az *égető mestert* meg kellett fizetni. Általában pénzt kértek, de esetenként terményt is kaptak. Velük a bérben többnyire a munka végén egyeztek meg. A legnagyobb bért a *téglavető* kapta, utána pedig – ha nem családtag vagy rokon volt – a *talicskázó* következett, mivel ez volt a legnehezebb munka. Ez utóbbi és a *burogató* sokszor napszámban dolgozott. Az ő napibérük az első és második világháború között 50-60 dínár között mozgott, míg a *téglavető* átlaga kb. 100 dínár volt naponta. 1950-ben egy *téglavető* 25 000 db téglá kivetése után 150 kg búzát, egy *sárcsinyáló* pedig 100 kg búzát kapott. Mindehhez napi háromszori étkezés is járt. Ha a ház közelében volt a *téglavetés* akkor az ebéd a házban volt, ha távolabb esett akkor kivitték a helyszínre. Reggelire és vacsorára hideg ételt kaptak és gyakran uzsonnára pereccel kínálták őket. Ebédre mindig megkérdezték mit szeretnének. Reggel pálinkával kezdtek, napközben pedig fröccsöt ittak. Az italt is a gazda adta. Ha „gyenge volt a kínálat” akkor a következőt kiálltották: „szomjas ez a sár !”

Ismert *téglavetők* és *burogatók* a következők voltak:

- téglavetők:* Sájér Lajos (Radomos)
Cigány vagy Cimbalmos Jóska (Horvát József, Göntérháza)
Cigány Julcsa (Horvát Júlia, Horvát J. testvére, Radomosba ment férjhez)
Birik Pista (Bíró István, Radamos)
- burogatók:* Cseke Matild (Cseke Ferencné, szül.: Bíró Matilda, Radomos)
Rudas Júlia (Radomos)
Márton Maris (Lendva)

Egyetlen *égető mesterről* tudnak az adatközlők, egy Gerevic nevű palonai (Szlovénia: Velika Polana) horvát emberről, aki magyarul is tudott és igen öreg ember volt már.

Összegzésként tehát elmondható, hogy a házijellegű *téglaégetést* már viszonylag korán megkezdték Radamosban. Meghonosodását valószínűleg nemcsak a fahiánynak köszönhetette, hanem annak is, hogy az Ausztriában, Németországban és Franciaországban szolgának beálló igen sok radamosi lakos már korán megismerte az égetett téglaház előnyeit és magukkal hozták szűkebb hazájukba is. A téglá beszerzését viszont saját anyagi erejükhöz igazították. Noha már a század első harmadában voltak a környéken téglagyárak mégsem azoktól vették a téglát, hanem a családtagokkal, rokonok-

kal és barátokkal összefogva sokkal olcsóbban tudták előállítani a szükséges mennyiséget. Mint már a dolgozat elején említettem, az első házi *téglaégetést* valószínűleg már a 19. század második felében megkezdték és még az 1950-es években is égettek házilag. Ma már mindenki megvásárolja az építkezéshez szükséges téglamennyiséget.

Adatközlők

Bíró István (Birik Pista, 1935.) Radamos 35.

Bíró Józsefné (1920.) Radamos 70.

Cseke Ferenc (1924), Cseke Ferencné (Bíró Matild, 1927.) Radamos 105.

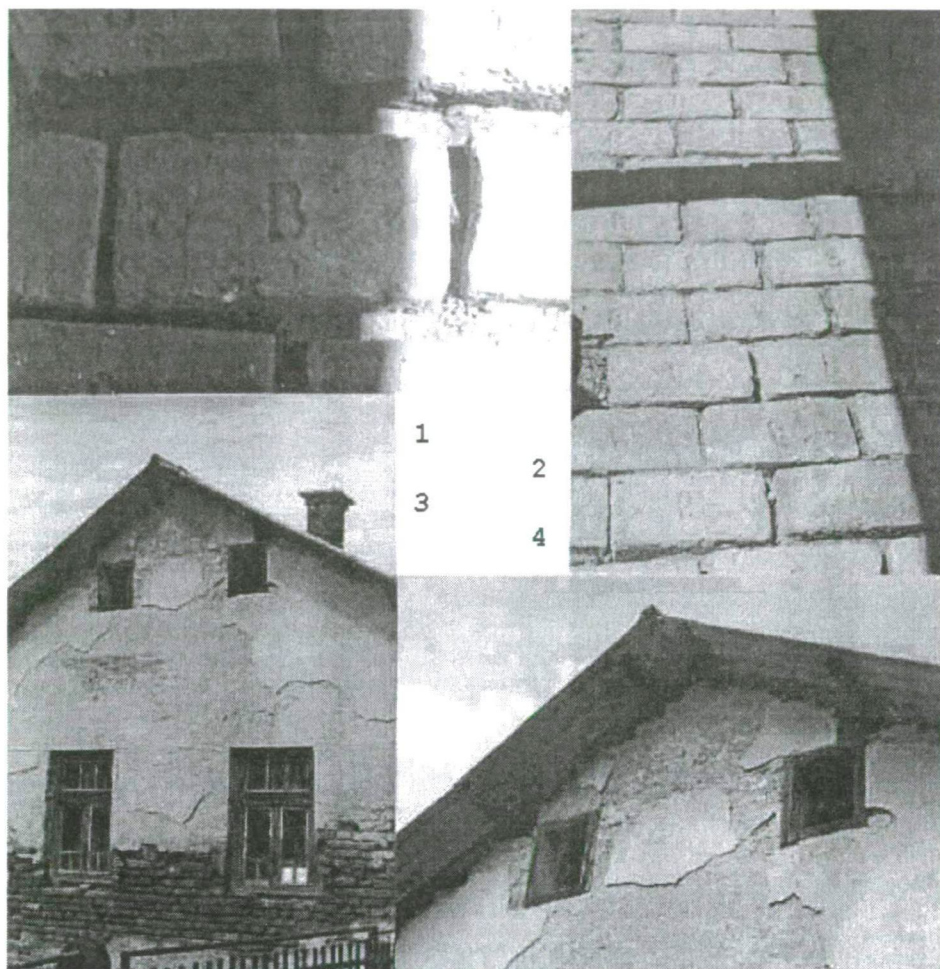
Gaál József (1938.), Radamos 68.

Persa János (1939.), Nagyszenégető 203.

Szabó József (1912.), Radamos 69.

Szomi József (1925.), Szomi Józsefné (Maucsec Katica, 1928.) Radamos 85.

Mohács, 1999. szeptember 14.

Képek jegyzéke:

- 1.) Bíró Lajos betűs téglája
- 2.) Betűkkel fölfelé néző téglákkal lerakott tornác
- 3.) A fal alsó része szépen kiegészített téglából áll, a felső részre csak *köpönyegtégla* jutott
- 4.) A *köpönyegtégla* nincs tökéletesen kiegészve, ezért színe sokkal világosabb
- 5.) *Téglavető* brigád 1948-ból. Jobbról a második Cseke, szül.: Bíró Matild *burogató*, kezében a *kiszle*. Jobbról a negyedik Horvát Jóska (Cigány Jóska) *téglavető*.

ZIEGELHERSTELLUNG IM DORF RADAMOS

JAKAB FERKOV

Radamos ist eine kleine Ortschaft im Kreis Alsólendva des geschichtlichen Komitats Zala in der Region Hetés. Heute gehört das Dorf zu Slowenien.

Die Gegend war reich an Wäldern, so war es selbstverständlich, dass als Baumaterial vor allem Holz verwendet wurde. Mit dem Rückgang des für das Bauen geeigneten Holzbestandes erschien bereits um die mitte des 19. Jahrhunderts der Ziegelbau und verbreitete sich Anfang des 20. Jahrhunderts immer mehr.

Schon seit 1880 wurden im Ort Ziegel gebrannt. Ziegelbrennen und Ziegelbau waren in der Zeit zwischen den zwei Weltkriegen besonders bedeutend.

In der vorliegenden Studie wird der keineswegs leichte, auch manche Fachkenntnisse verlangende Arbeitsvorgang des häuslichen Ziegelbrennens ausführlich beschrieben. Die Phasen der Arbeit kann man vom Abbau der Tonerde bis zu den fertigen Ziegeln auf Grund der Fachwörter, der Fragen der Arbeitsorganisation und der vor Ort erhobenen Daten verfolgen.

Obwohl es in der Umgebung von Radamos schon Anfang des 20. Jahrhunderts Ziegeleien gab, konnte man die zum Hausbauen nötige Ziegelmenge in Gemeinschaftsarbeit mit Familienmitgliedern, Verwandten und Freunden erheblich billiger herstellen. Das häusliche Ziegelbrennen wurde im Dorf bis in die 50es Jahre des 20. Jahrhunderts praktiziert.